

ПРИНЦИПИ І ПАРАМЕТРИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОЄКТУВАННЯ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

Марія БРИГАДИР

Copyright © 2000

Суспільна проблема: прискорити входження національної системи освіти до європейського соціально-культурного простору через збереження і збагачення ментальної самобутності українського суспільства.

Мета статті - здійснити наукове обґрунтування основоположного змісту соціально-психологічного проектування освітніх систем, як необхідного етапу в організації дослідно-експериментальної діяльності.

Авторська ідея: ефективність соціально-психологічного прогнозування визначається набором взаємозалежних принципів і параметрів проектування системи освіти і, залежно від їх складу, забезпечується або традиційний навчально-виховний процес, або інноваційний.

Сутністний зміст: окреслюється завдання і концептуальний зміст соціально-психологічного проектування як окремої методологічної діяльності; характеризується прин-

ципи дослідження, розвитку і проектування освітніх систем; виявляється взаємозв'язок принципів і параметрів проектування традиційних та інноваційних моделей організації навчально-виховного процесу.

Ключові слова: *методологічна робота, науковий проект, соціально-психологічне проектування, освітня система, інноваційна система, модульно-розвивальна система, параметри проектування, психосоціальний розвиток, педагогічна діяльність, освітня діяльність.*

1. ЗАВДАННЯ І ЗМІСТ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОЄКТУВАННЯ

Проектування в освітній теорії і практиці набуває нині інтегрального загальнокультурного статусу. В науці проект починає конкурувати з теорією. Саме він, поруч із теоретичними концепціями, стає найважливішою формою організації наукового

знання та його зв'язку з практикою. Якщо наукова теорія - це універсальна форма теоретичного освоєння світу, то проект – така ж форма його конструювання [7].

Завданням соціально-психологічного проектування є забезпечення режиму ефективності та оптимальності функціонування рукотворної сфери дійсності, піднесення рівня організованості духовно-практичного середовища. Проект є умовою та гарантом реалізації певної системи вимірів і критеріїв щодо конструктивної соціально-перетворювальної діяльності. Мовиться про оцінку перспективних потреб, технологічності і здатності до реалізації завдань, їх соціальної доцільності та керованості, надійності та оптимальності засобів [7]. Соціальне проектування – один із інструментів реалізації наукового управління, специфічний різновид соціального планування, яке стосується запропонованого розвитку зорганізованого об'єкту, який ще не створений. Воно тісно пов'язане з інноваційною діяльністю, оскільки технологічно забезпечує реалізацію ініціатив, які спричинюють якісні зміни в різних сферах соціального життя, приводять до раціонального використання практичних знань, матеріальних та інших ресурсів суспільства.

Проектування в загальному розумінні – це науково обгрунтоване визначення системи параметрів майбутнього об'єкта, або якісно нового неіснуючого проекту – прототипу, праобразу передбачуваного або можливого об'єкту, стану чи процесу в єдності із способами його досягнення [6, с.43].

Проектувати означає творити, добувати щось нове. Проектування – це мистецтво наближення кращого майбутнього. Напередодні III тисячоліття, стає очевидним, що наше майбутнє є предметом не зазирання, а побудування, бо воно не приходить, а проектується [7]. Людина прямує до майбутнього як до здійснення своїх цілей, ідеалів, проектів. Природно виникає конфлікт між актуальною реальністю та принадністю наступаючого, який під час проектування, розв'язується шляхом перетворення теперішнього у майбутнє. Проект спирається на експериментально вивірену уяву та зорієнтований на здобуття реальності як предмета творення та конструювання [7, с.17].

Існує декілька форм освоєння майбутнього: проект, утопія, пророкування або віщування, мрія або фантазування, передбачення або відчуття тенденцій прийдешнього та прогноз. Серед зазначених форм, саме науковий проект має пізнавальну

силу, оскільки є культурним надбанням сучасної діяльності [7].

Соціально-психологічне проектування - незамінний інструмент соціального передбачення, дослідження і розв'язання актуальних проблем сьогодення. Його мета зводиться до того, щоб не просто передбачити ті чи інші явища майбутнього, а й сприяти більш ефективному впливові на них професіоналів у потрібному напрямку. Соціальне проектування виникає на основі передбачення та прогнозування. Щодо останнього, то деякі фахівці вважають здатність до відчуття тенденцій майбутнього чи не найважливішим критерієм науки [7]. Соціальне прогнозування передбачає систематичне дослідження перспектив розвитку того чи іншого явища з допомогою пізнавальних засобів сучасної науки. За прискіпливими розрахунками японських вчених коректним вважається прогноз глибиною у 5 років, хоч це не дає відповіді на питання щодо можливості прогнозу взагалі. Як зазначає С.Кримський, розвиток цивілізації визначає два чинники, завдяки яким можливе прогнозування. Перший – наскрізні елементи, або символічні архетипи, які проходять крізь увесь масив цивілізації: ідея розвитку, хаосу-порядку, симетрії тощо, другий

– це ранній характер майбутнього, бо те, що в майбутньому посяде визначальні позиції, має ранні форми виникнення [7, с.49]. Зазначені чинники й зумовлюють можливість реалізації конкретного прогнозу.

Але незалежно від того, чи здатне людство прогнозувати своє майбутнє, воно завжди було, є і буде поруч. Отож питання про доцільність прогнозування взагалі втрачає сенс. Справа за тим, щоб побачити прийдешнє, відкрити і тим наблизити до себе, що можливо лише за допомогою інтелектуальних засобів конструктивного майбутньотворення, опосередкованого науковим проектуванням [7].

Г.Антонюк розглядає соціальне проектування як розробку науково обгрунтованої моделі раціональних характеристик соціальних організмів, або їх станів, у контексті визначення соціальних завдань, що й дає змогу керувати соціальними процесами і явищами. Ж.Тоценко вважає, що ця думка є неповною, тому що проектувати треба конкретні об'єкти, а самі проекти слід реалізовувати, перетворювати в дійсність у процесі їх соціального розвитку [13]. Тому соціально-психологічне проектування – це насамперед специфічна планова діяльність, суть якої полягає в науковому визначенні основних параметрів формування майбутнього

соціального об'єкта, або процесів у ситуації втілення принципів і вимог максимального дотримання і узгодження інтересів суспільства, соціальних груп, особистості [14, с.21].

Процес проектування складається із окремих етапів, які дають змогу визначити його фактичний стан (результативність). Розглянемо схему проектування П.Хілла [20, с.59], що передбачає проходження таких етапів соціального проектування:

- уточнення сутнісної суспільної потреби;
- відповідність реалізації цієї потреби об'єктивним критеріям;
- збір необхідної інформації;
- формулювання завдання проектування – відбір засобів реалізації поставленої мети (цей етап є частиною концепції, яка спирається на результати наукових досліджень);
- проведення експерименту;
- формулювання концепції і прийняття на її основі рішення про практичне впровадження нововведення.

Звідси мета соціального проектування – забезпечити оптимальні умови для виникнення, розвитку і функціонування в інтересах суспільства новостворюваних об'єктів, а основне завдання – обґрунтувати можливості та умови їх практичного втілення.

На кінець ХХ ст. зростає небезпека соціальної помилки, що зумовлює

необхідність проективного випробування всього нового, тому діяльність з проектування стає найважливішою характеристикою сучасної суспільної свідомості. Проектування загалом соціальна категорія – багаторівнева та ієрархічна. Під час створення нових об'єктів передусім необхідне дотримання принципів організаційної цілісності. У зв'язку з цим В.Казміренко [3] вказує на три основних принципи:

- зверхаддитивності природи соціально-психологічної регуляції (організація розглядається як соціальна спільність з єдністю та розрізненням, конфліктністю та згуртованістю; це не просто сума особистостей – відносини між людьми синтезуються у складну гармонію організаційних властивостей, що вимагає від осіб організованості та відповідальності);
- енергетично-інформаційне співвідношення (відображає ступінь організованості, який дозволяє оптимізувати процеси досягнення мети, що, зі свого боку, пов'язано із якістю, інтенсивністю та рівнем організації інформаційно-ділових контактів, взаємодопомоги та адекватності в комунікативному забезпеченні сумісної діяльності);
- природа соціально-психологічних процесів в організаційній діяльності пов'язана з особливостями динаміки і

змісту соціальних установок, мотивів і соціальних потреб (пізнавальні процеси сприйняття та взаєморозуміння суб'єктів сумісної діяльності).

Іншого підходу дотримується О.Коберник [6, с.43]. Він виділяє такі типи проектів:

- *соціальний*, який відповідає сучасним умовам виховання та вимогам відкритого демократичного суспільства;

- *психолого-педагогічний*, що розробляється для навчально-виховного закладу, або ж на рівні вікових паралелей, класу, групи учнів, і відображає основні напрями діяльності педагога і вихованців в їхній взаємодії, тобто це проект, який постійно конкретизується, деталізується, уточнюється;

- *особистісний*, коли створюється проект розвитку особистості і характеризує уявлення вихователя й самого вихованця про його близьке і віддалене майбутнє.

Отже, усі типи проектування взаємопов'язані і взаємозумовлені, їх поєднання забезпечує гармонію інтересів особистості та суспільства щодо освітнього процесу. Проте окрема сфера наукової діяльності – соціально-психологічне проектування. Його основними ознаками є чинники організації життєдіяльності:

- організаційний клімат, створення

соціально-психологічного простору в цілісності, структурності;

- інформаційний та діловий обмін, мета якого – зняття суперечностей, упорядкування зв'язків, намірів, відносин; цілепокладання та організація діяльності;

- мотивація поведінки та спонукання до організаційних досягнень, тобто полімотивація організаційної діяльності [3].

Питання соціально-психологічного проектування певною мірою стосується національної системи освіти, перед якою постала проблема комплексного вдосконалення традиційної моделі навчання, тобто науково обґрунтувати, спроектувати і впровадити в практику середньої і вищої школи інноваційні педагогічні технології. Природно треба передбачити забезпечення ефективності цих технологій у ході трансформації шкільного оточення та інтенсифікації психосоціального розвитку особистості.

Наукове проектування в галузі освіти – це методологічна робота науковців і практиків, спрямована на створення детального нормативного уявлення про реальний навчально-виховно-освітній процес як взаємозалежну соціально-культурну діяльність учителя і учнів [19, с.211]. Воно одночасно і нове, і старе явище. Старе тому, що на початку нашого

століття педагоги Німеччини, Росії та Америки, обговорюючи проблеми реформи освіти, висували ідеї, дуже схожі з основоположними ідеями проектувальної діяльності.

В роботах 10-20-х років, присвячених проблемам створення єдиної трудової школи, містяться методичні рекомендації з уведення в педагогічну практику різних перетворень – складання перспективних планів роботи, аналіз можливих труднощів. Нове тому, що лише на кінець 1980-х років починає формуватись масова практика проектування у сфері освіти, яке супроводжувалось серйозними філософськими, методологічними і науковими розробками [7].

Проектування навчально-виховного процесу передбачає визначення діяльності педагога і учнів у їхній неперервній взаємодії. Іншими словами, творення особистісно-розвивальних взаємин відбувається за умов, коли проект дає змогу в загальному вигляді подати необхідні складові успішності педагогічного процесу [6]. О.Коберник у зв'язку з цим характеризує такі основні компоненти структури системи проектування у шкільництві:

1) науково-психологічна діагностика вихідного стану об'єкта педагогічної діяльності;

2) соціально-педагогічна діагнос-

тика психолого-дидактичної ситуації функціонування об'єкта;

3) визначення та обґрунтування педагогічних способів впливу на процес досягнення бажаного стану об'єкта з конкретизацією педагогічних завдань;

4) прогнозування динаміки активності об'єкта педагогічного управління та динаміки його змін під впливом педагогічної активності, визначення етапів контрольної діагностики;

5) планування та організація діяльності об'єкта;

6) моніторинг (відсліджування) динаміки активності об'єкта педагогічного управління;

7) поточне регулювання та корекція шляхів управління навчально-виховним процесом;

8) підсумкова діагностика рівня стану об'єкта, зіставлення його з прогнозованим.

Запропонована автором система дає змогу відстежувати стан навчально-виховного процесу на будь-якій стадії його організації і розвитку, але й тут процес проектування освітніх технологій обмежується лише постановкою педагогічних завдань.

З огляду на вище сказане, зробимо висновок: проектування – конструктивне надбання сучасної науко-

во-дослідної діяльності, мета якого - створення проекту майбутнього з урахуванням і використанням всіх можливих ресурсів. У цьому контексті лише проведення соціально-психологічного прогнозування в освіті дасть змогу уникнути фатальних помилок у вихованні підростаючого покоління та забезпечити оптимальні умови для розвитку і функціонування інноваційних систем навчання.

2. ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ І ПРОЕКТУВАННЯ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

Сучасний етап розвитку соціальних наук потенційно забезпечує успішне вирішення завдання соціально-культурного збагачення та інтенсифікації психологічного розвитку особистості в ситуації соціально організованого освітнього процесу (школа, вуз і т.д.). Зокрема, є змога здійснювати інноваційну діяльність, проектувати її та впроваджувати в практику.

Традиційна система освіти існує вже більше двох століть. В її основі лежать філософські погляди Р.Декарта, Дж.Локка, К.Гельвеція про людину як елемент, необхідний для функціонування суспільства, як засіб технічного і суспільного процесу. Такий тип навчання забезпечує

динаміку розвитку індустріального суспільства [16].

Для постіндустріального суспільства характерним є зростання значущості духовного виробництва, що, зі свого боку, передбачає індивідуалізацію соціальної діяльності людини [7]. Тому освіта переживає кризу сутнісної історичної невідповідності, яка має системний характер. Традиційна модель навчально-виховного процесу, що вироблена умовами індустріального суспільства, аж ніяк не задовільняє вимоги постіндустріальної цивілізації (цілі, завдання, зміст, форми, технології, методи тощо).

Розв'язати цю проблему взмозі інноваційна діяльність науковців і практиків, задіяних у системі освіти. Інновація (від англ. innovation – нововведення, новація) – це такі зміни всередині системи, що поліпшують розвиток (перебіг) і результативність процесів, які самовдосконалюються [9]. Загалом науковці виділяють два типи навчання: підтримувальне та інноваційне [11, с.3]. Процес і результат першого типу освітньої діяльності спрямований на відтворення існуючого соціокультурного досвіду і традиційно притаманний шкільному навчанню. Інноваційна освіта – процес і результат такої навчально-виховної системи, яка стимулює внесення конструктивних

змін у наявну культуру, соціальне середовище та пов'язане з творчим пошуком, аналізом та збагаченням історичного досвіду [9, 11].

Проте не кожне нововведення можна вважати інновацією. Новація має носити інтегральний, цілісний та неперервний характер [9, 10, 12]. Окрім того, інновації не можуть бути зведені до створення умов, оскільки вони є ідеями, процесами, засобами і результатами, що покликані у взаємодоповненні забезпечити якісне вдосконалення освітньої системи. Тому постає питання про доцільність та ефективність інноваційних систем. Його може успішно вирішити наукове проектування, яке взмозі виявити позитив будь-яких нововведень, тому що проект, з одного боку, спирається на теоретичні моделі, з іншого – на експеримент [7].

Проблема відбору оптимальної кількості принципів розвитку і проектування освітніх систем розглядається у дослідженнях О.Киричука [5], А.Фурмана [19], І.Підласого та А.Підласого [9], А.Пінського [12]. Узагальнення цих результатів дає змогу констатувати наявність таких основних принципів:

- *гуманності*: Дж.Мак-Девід та У.Херері, визначаючи науковий статус теорії соціальної психології, доходять висновку, що з 1974 року збільшується

авторитет гуманістичних концепцій, які започаткували К.Роджерс, А.Маслоу. Об'єктами їх досліджень були: "Я"-концепція, міжособистісні взаєностосунки, суспільство та індивід. Так звана "криза душі" нашого століття вимагає звернення до людини як до надцінності; прислухання до її внутрішнього світу, мета-потреб; лише при врахуванні цих положень можливе повноцінне створення освітніх технологій, які б передбачали максимальну орієнтацію на індивідуальність учня; тому реалізація гуманістичних засад ставить певні вимоги до загальної організації шкільної освіти, безпосередньої педагогічної взаємодії вчителя і учнів [1, с.24];

- *системності*: будь-яка освітня система має розглядатися як явище поліструктурне і багаторівневе [2, с.60], тобто у природній цілісності, ієрархічності, самодостатності; за інших умов відтворення всього багатоманіття конкретної освітньої технології в теоретичній моделі неможливе, зокрема не може обійтись без системного підходу і наукового проектування;

- *розвитковості*: передбачає виявлення соціально-психологічних умов оптимізації культурного розвитку особистості; навчальні системи покликані ментально збагачувати учня, сприяти досвідному втіленню

його реальних і потенціальних можливостей, що, зі свого боку, вимагає врахування індивідуальних особливостей школярів різних вікових категорій, а також під час побудови імовірних траєкторій їхнього розвитку [19];

- *соціальності*: обґрунтовує мету, завдання, зміст і форми міжсуб'єктної взаємодії у ході навчання, розкриває соціальні умови утворення організаційного клімату, забезпечення паритетної освітньої діяльності вчителя і учня; тому сприяє оптимальній психологічній взаєморегуляції, яка, як відомо, містить три структурні компоненти: когнітивний, емоційно-оцінювальний, виконавський [3, с.84]

- *соціокультурності*: вимагає вихідної орієнтації на прогресивні надбання української нації в побуті, освіті, культурі, мистецтві, без чого зміст навчання є неповним, до того ж причетність до джерел народної мудрості, етнічних здобутків українства, активізує навчально-виховний процес, прискорює оволодіння соціальними нормами [9, 19].

Отже, обстоювана нами система принципів проектування дає змогу успішно вирішити завдання соціокультурного збагачення та інтенсифікації психологічного розвитку особистості в ситуації організованого

освітнього процесу, сприяє обґрунтуванню і проектуванню інноваційних технологій навчання і виховання.

3. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРИНЦИПІВ ПРОЕКТУВАННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМ ОСВІТИ (О.КИРИЧУК, А.ФУРМАН, І.ПІДЛАСИЙ ТА А.ПІДЛАСИЙ)

До теоретичних проблем, розв'язання яких має принципове значення для створення і реалізації систем освіти, відноситься насамперед розробка принципів навчально-виховних технологій. Принцип – це основоположна ідея, або положення певного вчення чи теорії, що визначають концептуальні засади специфіку теоретичного пізнання.

У сучасній педагогіці і психології є різні наукові підходи до обґрунтування систем і принципів організації освітнього процесу. Так, О.Киричук [5] визначає наступні принципи організації виховного процесу.

1. *Принцип єдності виховання і життя учнівської молоді* стверджує, що виховання є не сукупністю відповідних заходів, а цілісною системою організації життєдіяльності дітей і дорослих у сім'ї, школі, мікрорайоні завдяки чіткому визначенню цілей, завдань, змісту та організаційних форм діяльності і самоврядування ко-

лективу.

2. *Принцип народності* передбачає добір пріоритетних видів діяльності та їх організацію відповідно до регіональних і місцевих умов, інтересів вихованців, їхнього досвіду, де основний зміст становлять рідна мова, народні традиції і мистецтво, національно-етнічна обрядовість, звички.

3. *Принцип демократизації* вимагає передусім рівноцінного співробітництва вихователів і вихованців у розв'язанні актуальних завдань життєдіяльності кожного, усунення авторитарного стилю виховання, утвердження таких форм демократії, як загальні збори колективу, змінність лідерів учнівського самоврядування, представництво первинних колективів у загальношкільних управлінських органах тощо.

4. *Принцип гуманітаризації освіти* вимагає, щоб до навчального плану загальноосвітньої школи були введені предмети людинознавчого характеру, метою яких є формування в учнів самовідповідальності і критичної рефлексії, самоорганізації і самокорекції, здатності проектувати своє життя і позитивно розвивати власне "Я".

5. *Принцип гуманізації взаємин учителів і учнів* означає, що сприйняття особистості вихованця є вищою соціальною цінністю, потребує

визнання її права на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і виявлення індивідуальності, самореалізацію фізичних, психічних, соціальних і духовних потенцій, створення соціального фільтра від руйнівних впливів негативних факторів навколишнього середовища.

6. *Принцип психологізації навчально-виховного процесу* утверджує погляд, що центром навчально-виховного процесу є дитина із складним світом думок, почуттів, "Я-концепцією", метою формування такої позиції, котра, виявляючись у соціальній активності і гуманістичній спрямованості особистості, детермінує самореалізацію її актуальних потенцій.

7. *Принцип диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу*, тобто врахування у виховній роботі рівнів фізичного, розумового, соціального, морального і духовного розвитку учнів, їхньої соціальної активності і побудова на цій основі групової й індивідуальної програм розвитку, стимулювання фізично-оздоровчої, предметно-практичної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної і орієнтаційно-оцінної активності дітей, їхнього саморозвитку і повної самоактуалізації.

Подана система принципів має описово-інформаційний характер.

Крім того, невиправдано протиставляються процеси навчання і виховання. На наш погляд, їх треба розглядати в діалектичній єдності. Тоді буде досягнута цілісність освітнього циклу як специфічної соціокультурної організованості.

На етапі становлення національної школи погляди педагогічної громадськості спрямовані на перспективні інноваційні системи і технології навчання учнів, упровадження яких в освітній процес сприяє психосоціальному зростанню особистості. У зв'язку з цим І.Підласий та А.Підласий [9], розглядаючи питання інноваційності у педагогіці, виділяють такі принципи проектування навчально-виховної системи.

1. Системоутворювальний принцип вимагає, щоб педагогічні моделі розглядалися як система наукових знань.

2. Принцип природовідповідності (обгрунтований свого часу Я.Коменським та конкретизований у вітчизняній філософії Г.Сковородою) передбачає диференціацію навчання, врахування індивідуальних особливостей учнів.

3. Принцип гуманізації педагогічної системи змінює зміст педагогічних взаємостосунків: учитель має звертатись до учня як до неповторної індивідуальності, повноцінної особистості.

Запропонована система принципів,

на наше переконання, не є достатньою, оскільки розглядає лише педагогічні інновації, які характеризуються емпіричністю і ситуативністю. Важливою на сьогодні є проблема створення новітніх освітніх технологій, які взмозі забезпечити соціокультурний розвиток особистості з урахуванням як її індивідуальних властивостей, так і специфіки шкільної організації життя учнів певного віку.

Упродовж семи років проводиться фундаментальний експеримент у школах України, де організовано перевірку результативності модульно-розвивальної системи навчання [18]. Це авторський науковий проект інноваційної освіти, що реалізує соціокультурну парадигму суспільного розвитку і має на меті науково-практичне обгрунтування національної школи майбутнього [19]. Зазначена експериментальна система не заперечує класно-урочної, а надбудується над нею як послідовність складніших і продуктивніших проектних ідей і технологій. Окрім того, вона комплексно вдосконалює соціокультурний простір діяльності середньої школи [18], який знаходить ситуативну конкретизацію у соціально-психологічному просторі актуальної і розвивальної взаємодії у класі.

Модульно-розвивальна система базується на таких основоположних принципах [19, с.34-119]:

1. *Принцип ментальності:* передбачає ґрунтовне оволодіння людиною соціально-культурним досвідом української нації на підвалинах глибокого і всебічного вивчення етнонаціональної історії, традицій, національного соціального характеру, специфічного групового психотипу.

2. *Принцип духовності:* реалізується через цілі, зміст, форми, методи і результати соціальних розвивальних взаємин учителя і учня, а відтак за допомогою інваріантних психомистецьких технологій та інноваційних програмово-методичних засобів передбачає створення умов для впровадження духовно зорієнтованої системи навчання.

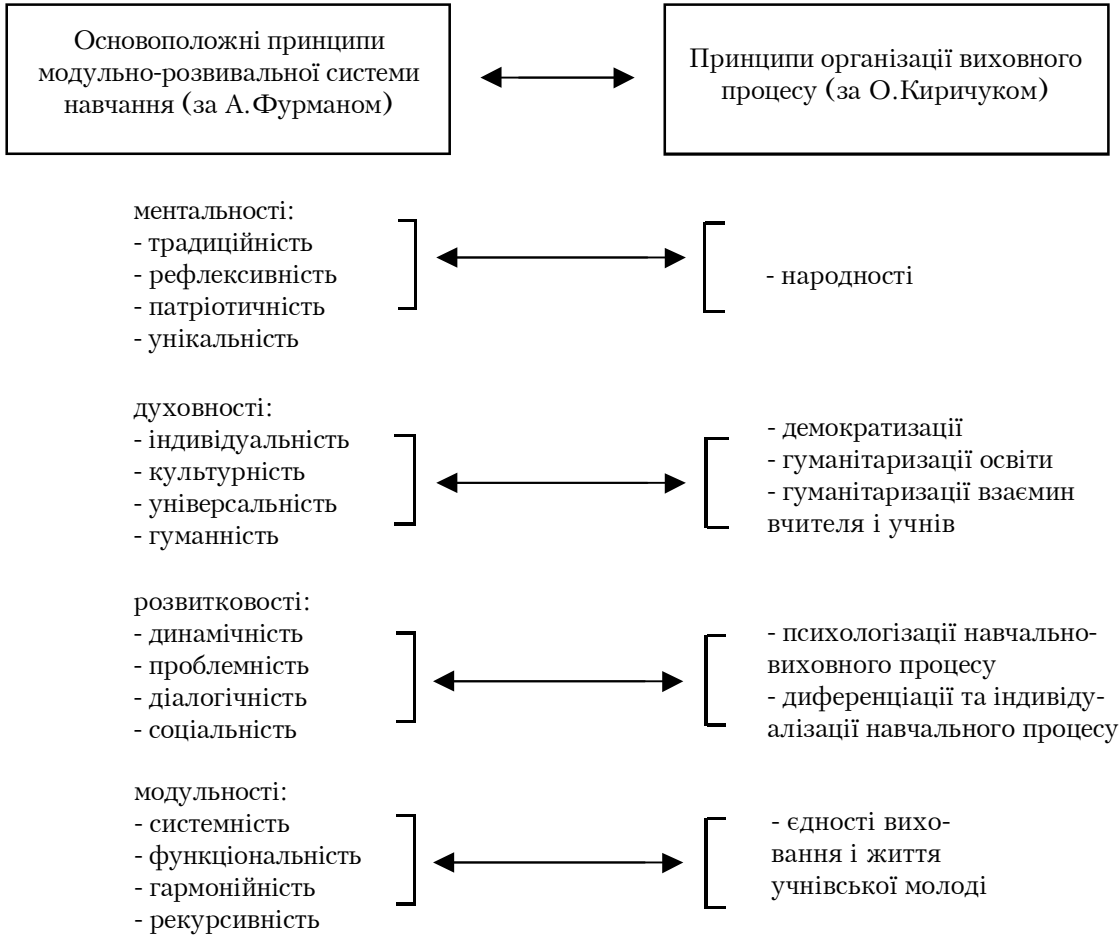
3. *Принцип розвитковості:* вимагає, щоб усі сторони, аспекти, компоненти освітньо керованого навчального процесу стимулювали, реально прискорювали численні процеси розвитку, які ієрархічно подані в загальній картині психосоціального становлення кожного учня як універсуму, суб'єкта, особистості, індивідуальності.

4. *Принцип модульності:* ґрунтується на міжнауковій теорії соціальної організації шкільного життя, керується поліфундаменталістською методологією, впро-

ваджується як дидактична багатомодульна система цілей, завдань, знань, норм, способів діяльності, технологій, методів, прийомів, засобів і результатів паритетної освітньої діяльності вчителя і учнів та комплексно випробовується на ефективність багаторічним експериментуванням.

Дані принципи дають змогу проєктувати освітній процес у соціально-психологічному аспекті суспільного життя завдяки основоположним ідеям (культура і розвиток), на яких будується модульно-розвивальна система [2, с.21], яка займається добуванням, поширенням і збагаченням кращого історичного досвіду нації і людства за критерієм цільової системності (принцип модульності). Водночас це забезпечує розвиток індивідуальних, сутнісних, потенціальних та реальних (актуальних) властивостей кожного (принцип розвитковості), створює організаційний клімат, який внутрішньо мотивує вчителя і учня, забезпечує їхню пошукову активність у перетворенні довкілля і себе самих, максимально реалізує емоційний, інтелектуальний і вольовий потенціал (принцип духовності), формує адекватні українській ментальності кращі форми і способи соціальної регуляції організаційної поведінки

Схема 1
Взаємозв'язок принципів соціально-психологічного проектування
за різних систем освіти

кожного (принципи ментальності).

Порівняльний аналіз зазначених підходів до створення освітніх систем навчання (схема 1) дає змогу зробити такі висновки: а) принципи модульно-розвивальної системи характеризуються антропоцентричністю, оскільки центром навчального процесу є людина конкретної нації, етносу, яка спроможна бути носієм найвищих морально-естетичних цінностей, ініціа-

тивним суб'єктом власного психосоціального зростання; б) принципи проектування виховного процесу (за традиційної освіти) виходять із керівної ролі вчителя у навчанні, а тому обстоюють виняткове значення системи педагогічних завдань, що ставиться і розв'язується під час організації колективної пізнавальної діяльності у класі; в) принципи модульно-розвивальної системи є концептуально-аналітичними та

проектно-технологічними на відміну від принципів проектування виховного процесу, які характеризуються описово-інформаційним змістом вимог.

4. ВЗАЄМОДОПОВНЕННЯ ПАРАМЕТРІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

У науковому проектуванні винятково можливе значення має фактичне обґрунтування параметрів освітніх систем. За В.П. Казміренком параметри – це “ті комплексні, або одиничні характеристики, які, з одного боку, є властивостями пізнавальної реальності, з іншого – можуть використовуватись як змінні її вимірювання” [3, с.81].

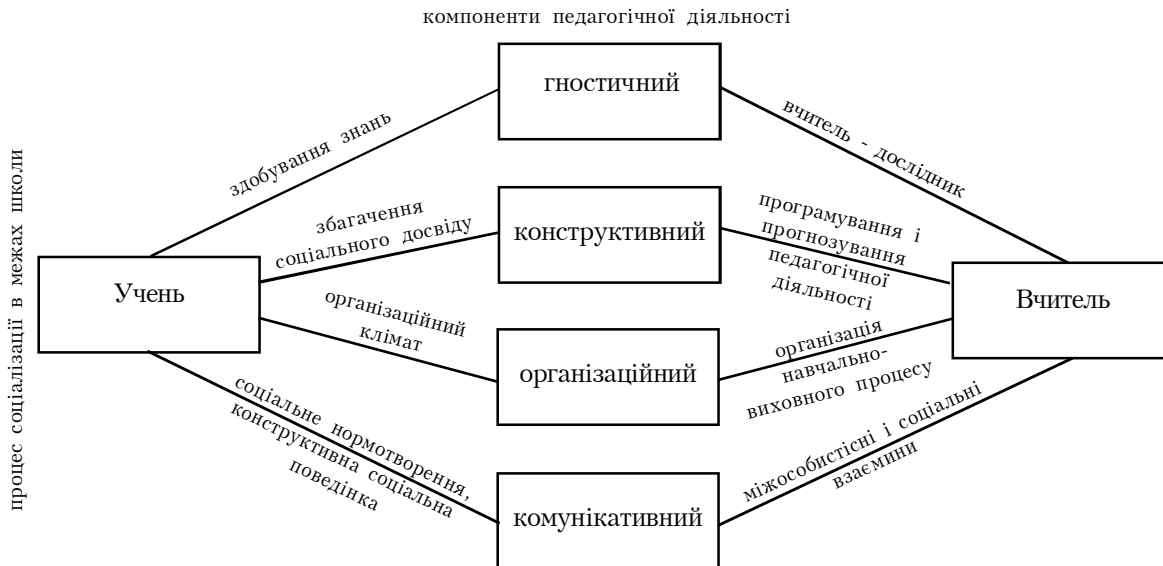
Щоб зважено підійти до визначення параметрів соціально-психологічного проектування освітніх технологій, треба щонайперше розглянути модель соціальної взаємодії вчителя і учня за різних систем навчання. Так, на *схемі 2* зображено модель педагогічної взаємодії вчителя і учня за традиційної (класно-урочної) системи навчання. Її компоненти виділені А.Петровським [15] і спрямовані головним чином на передачу знань, формування вмінь і навичок. Крім того, аналіз схеми показує, що ця дидактична система є інформаційно-довідковою, зорієнтованою переважно

на отримання знань [21]. Навчальні предмети створюють у дітей фрагментарну картину світу через багатоманіття наукових образів, які належно не систематизуються на світоглядному рівні. Тим самим учні занурюються у поверхові пласти пізнання, а не розуміння змісту того чи іншого розділу соціально-культурного досвіду.

Результатом такого навчання є обмеженість світорозуміння учня, невміння його відчувати і дивуватися, адаптуватися до соціуму і творити оточення. Бажання пояснити все з допомогою наук породжує кризу духу. І наслідок цього – руйнування емоційної сфери вчителя і учня, нівелювання вікових та індивідуальних відмінностей; стрес, невротичні розлади, фрустрації, життєві кризи тощо. Відповідно це спричинює інші соціальні збочення, підмічені Н.Юліною [16, с.14]: у мисленні школярів утворюється перекіс, коли вони на практиці не взмозі скористатися отриманими знаннями, у них не сформована здатність вирішувати морально-етичні проблеми, міжособистнісні конфлікти, знаходити конструктивні виходи із будь-якої критичної соціальної ситуації.

Одним із способів розв’язання цієї проблеми є впровадження модульно-розвивальної системи навчання, яка

Схема 2
Модель педагогічної взаємодії вчителя і учня за традиційної системи соціально-психологічного проектування

вимагає проведення кардинальних змін у життєдіяльності школи як надскладної організації. Мова йде про сім основних фундаментальних нововведень у шкільну практику:

1) створення нової світоглядної доктрини місця і ролі освіти в національному державотворенні, культурній розбудові демократичного суспільства, що знаходить обґрунтування в соціально-культурній парадигмі освіти;

2) впровадження просторової моделі проектування змісту навчальних курсів на базі державних освітніх стандартів, що дає змогу створювати соціально-культурний простір актуальних розвивальних взаємин між

учителем і учнем у координатах “знання-уміння-норми-цінності”;

3) розширення кола професійних функцій педагога, до яких, окрім традиційних, додаються уміння бути носієм і виробником етнонаціонального досвіду, культурних норм і морально-етичних цінностей;

4) визначення ролі учня у шкільному житті як рівноправного партнера нормативно окресленої розвивальної взаємодії з правом вільно діяти в межах певного культуротворчого поля, повно реалізуючи власну пошукову активність і самостійність;

5) диференціювання спільної освітньої діяльності вчителя і учня за різновидами її змістового наповнення

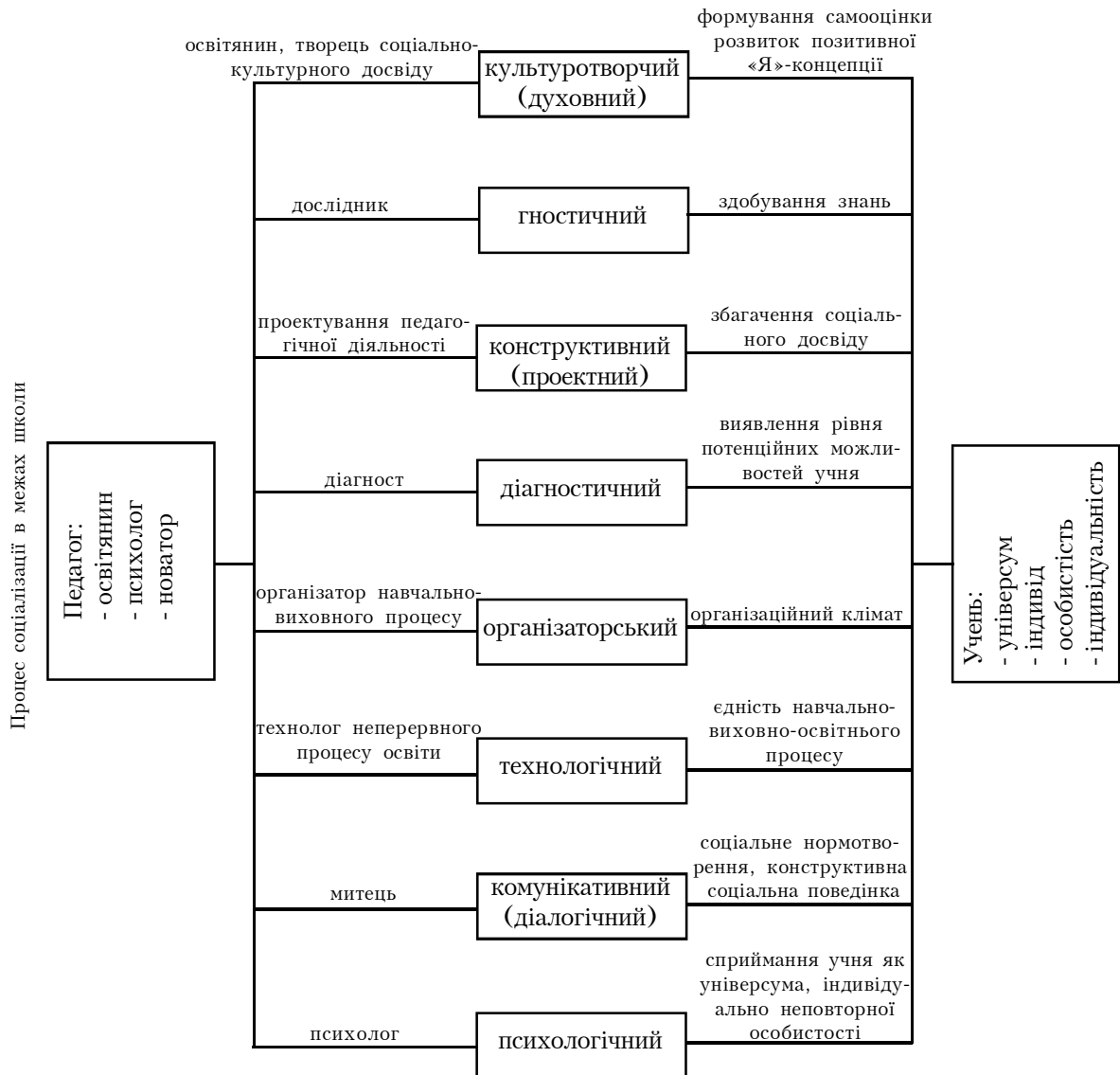
(психолого-педагогічного, навчально-предметного, методично-засобового та управлінсько-технологічного);

б) двоаспектне наукове описання цілісного циклу модульно-розвивального процесу: наукове проектування та мистецтво практичної реалізації, які взаємозалежно відобра-

жають закономірності наукового пізнання і мистецького дійства;

7) конкретна багатоваріантна технологічна схема втілення модульно-розвивального процесу за допомогою інноваційної системи експертно-діагностичного і програмно-методичного забезпечення [18].

Схема 3
Модель розвитку паритетної взаємодії вчителя і учнів за інноваційної модульно-розвивальної системи соціально-психологічного проектування

На *схемі 3* зображено модель розвивальної взаємодії вчителя і учня за модульно-розвивальною системою, яка, порівняно із традиційною (*схема 2*), характеризується більшою повнотою та обґрунтованістю щодо висвітлення об'єктивної природи освітнього процесу. За інноваційних умов навчання педагог здійснює соціальний вплив на розвиток учня як повноправної особистості, неповторної індивідуальності, повноцінного суб'єкта і потенційного універсуму, що дає змогу реалізувати принципи гуманності, соціальності та розвитковості у проектуванні цілісного освітнього циклу (знання-уміння-норми-цінності). Це сприяє повному

дотриманню вимог принципів соціокультурності, системності і розвитковості.

Отже, теоретико-методологічний аналіз змісту основоположних принципів модульно-розвивального навчання та компонентів паритетної освітньої діяльності вказує на можливий набір параметрів соціально-психологічного проектування освітніх систем (*таблиця*), обґрунтування якого потребує окремого наукового дослідження.

5. ВИСНОВКИ

1. На порозі III тисячоліття проектування – одна з важливих форм організації теоретичного знання та

Таблиця
Принципи, компоненти і параметри соціально-психологічного проектування модульно-розвивальної системи навчання

Основоположні принципи інноваційної модульно-розвивальної системи (за А. Фурманом)	Компоненти паритетної освітньої діяльності	Параметри соціально-психологічного проектування
1. Ментальності	Культуротворчий	Конформність чи самостійність (здатність до рефлексії), традиційність чи унікальність у діяльності учня
2. Духовності	Психологічний	Формування позитивної "Я"-концепції, якість засвоєння соціальних норм і цінностей, сприймання учнем себе як повноцінної особистості (рівень самооцінки)
3. Розвитковості	Діагностичний Гностичний Комунікативний (діалогічний)	Вміння педагога проводити діагностику та вміло використовувати результати діагнозів Якості педагога як дослідника; самоактуалізація вчителя Темп спілкування, спосіб контактування, тональність мовлення, жестикуляція, вміння сприймати учня як рівноправного партнера
4. Модульності	Конструктивний (проектний) Організаційний Технологічний	Підготовка педагога до модульно-розвивальних занять, уміння вчителя здійснювати проектну діяльність [4] Організаційний клімат, характер спілкування, ставлення до взаємодії вчителя та учнів Гармонійність у навчанні, вихованні та освіті, наступність та неперервність процесу освіти

його зв'язку з практикою, яка в епоху постіндустріальної цивілізації підносить рівень організованості духовно-практичного середовища та розв'язує проблему необ'єктивності під час планування і функціонування суспільних систем.

2. Кризовий стан національної освіти можна здолати лише за умов введення фундаментальних інноваційних змін у навчально-виховний процес, які мають характеризуватися системністю та здійснюватися за рахунок внутрішніх резервів гуманітарної сфери.

3. Соціально-психологічне проектування є необхідною умовою при створенні новітніх освітніх технологій, які покликані забезпечити оптимальні умови виникнення, розвитку і функціонування в інтересах громадян і суспільства інноваційних моделей навчання.

4. Модульно-розвивальна система навчання на відміну від традиційної, класно-урочної, здійснює освітню діяльність як взаємозбагачення ментального досвіду вчителя і учня системою знань, норм і цінностей, а тому спроможна задовольнити актуальні соціальні потреби на рівні європейської цивілізації.

5. Традиційна система організації шкільництва має очевидні обмеження

щодо реалізації розвивальних функцій навчання, оскільки первинно не керується психолого-педагогічним змістом освітнього процесу.

6. Модульно-розвивальній системі навчання притаманна антропоцентричність, яка й забезпечує стабільність психосоціального зростання і поступальний розвиток потенційних можливостей особистості, а також створює оптимальні психодидактичні умови для паритетної освітньої діяльності педагогів і вихованців.

7. Взаємозалежний набір принципів і параметрів соціально-психологічного проектування освітніх систем обумовлює їхні сутнісні властивості за умов практичного втілення конкретного накового проекту (інноваційність, модульність, розвитковість, природовідповідність, гуманістичність тощо).

6. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Інноваційна система – імовірнісна модель оптимального цивілізаційного розвитку соціальних об'єктів, впровадження яких спроможне забезпечити потреби і вимоги сучасного суспільства.

Методологічна робота – робота науковців над шляхами дослідження, способами пізнання і перетворення світу через створення моделей,

проектів, технологій і методик, які є новими соціальними організаціями (конструкціями), що перевіряються на можливість практичної реалізації.

Модульно-розвивальна система – авторський науковий проект інноваційної освіти, що реалізує соціально-культурну парадигму соціального цивілізаційного розвитку гуманітарної сфери українського суспільства і має на меті науково-практичне обґрунтування національної школи майбутнього [19].

Науковий проект – це результат методологічної роботи науковців і практиків щодо створення інноваційної моделі виникнення, розвитку і функціонування майбутнього об'єкта, його стану чи процесу в єдності способів і засобів досягнення позитивного результату.

Освітня діяльність – соціально-організована цілеспрямована діяльність людей над збагаченням соціально-культурного потенціалу особистості шляхом навчання, виховання, освіти.

Освітня система – соціально організований спосіб розвитку особистості через залучення її до загальнолюдських і національних цінностей, формування у неї систематизованих знань, умінь, норм і цінностей, яка досягається в

результаті навчально-виховного процесу.

Параметри проектування – це комплексні, або одиничні характеристики, які, з одного боку є властивостями реальності, що вивчається, з іншого – можуть використовуватися як змінні її вимірювання [3, с.81].

Педагогічна діяльність – цілеспрямована діяльність дорослих щодо виховання, освіти і навчання підростаючого покоління.

Психосоціальний розвиток – це нарощування індивідом можливостей духовно переживати, культурно діяти і самореалізовуватися під впливом організованого соціуму (визначально – навчання, виховання, освіта), який залежить від ментального досвіду і вмотивованості життя, активізує внутрішній розвиток та визначає індивідуальне зростання позитивного природного і соціального потенціалу особистості [18, с.101].

Соціально-психологічне проектування – специфічна методологічна діяльність, яка полягає в побудові наукової програми (проекту) з метою наближення майбутнього [7].

1. Балл Г. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти // Освіта і управління. – 1997. – Т.1, №2. – С. 21-36.

2. Гуменюк О.Є. Модульно-розвивальне навчання: соціально-психологічний аспект. – К.: "Школяр", 1998. – 112 с.

3. Казмиренко В.П. Социальная психология организаций. – К., 1993. – 384 с.
4. Кальницька К. Мотивація професійного розвитку педагога // Освіта і управління. – 1997. – Т.1, №4. – С. 130-140.
5. Киричук О.В. Основні принципи і структура організації виховного процесу в школі // Рідна школа. – 1991. – № 12. – С. 3-11.
6. Коберник О. Проектування навчально-виховного процесу: управлінський аспект // Освіта і управління. – 1991. – Т.1, №4. – С.42-47.
7. Кримський С.В. Проективна наука постіндустріального суспільства // Пульсар. – 1998. – №1. – С.49-54.
8. Мельник В. Управлінська діяльність керівника школи: критеріальний аналіз підготовки вчителя до модульно-розвивальних занять // Освіта і управління. – 1997. – Т.1, №2. – С.139-146.
9. Підласий І., Підласий А. Педагогічні інновації // Рідна школа. – 1998. – №12. – С.13-17.
10. Пінчук В. Інноваційні процеси – підгрунтя проектування нових технологій // Освіта і управління. – 1998. – Т.2, №3. – С.89-97.
11. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии / Анализ зарубежного опыта / - Рига: НПЦ “Эксперимент”, 1995. 176 с.
12. Пинский А. О культурно-образовательных инициативах и инновационных школах. // Мир образования. – 1997. – №3. – С.20-22.
13. Социальные проблемы в перспективном планировании // Под ред. А.Н.Кириченко. – М.: Экономика, 1982. – 304 с.
14. Социальное проектирование // Ж.Т.Тощенко, Н.А.Антонов, Н.И.Лапин. – М.: Мысль, 1982. – 254 с.
15. Социальная психология // Под ред. А.В.Петровского. – М.: Просвещение, 1987. – 224 с.
16. Сулима И. Кризис духа – кризис образования // Мир образования. – 1997. – №3. – С.13-15.
17. Тупицин А.П. Проектирование в образовании – новый мир или путь к развитию? // Учитель. – 1998. – №1. – С.1-6.
18. Фурман А., Гуменюк О. Модульно-розвивальне навчання: передумови, новації, впровадження // Освіта і управління. – 1997. – Т.1, №4. – С. 94-120.
19. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 340 с.
20. Хилл П. Наука и искусство проектирования. – М.: Мир, 1973. – 264 с.
21. Якиманская И.С. Принципы построения образовательных программ и личностное развитие учащихся // Вопросы психологии. – 1999. – №3. – С.39-47.

Надійшла до редакції 17.02.2000 р.